

УДК 378

С. О. Заїка,
аспірант
(Національний педагогічний
університет імені М. П. Драгоманова)

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НА ЗАНЯТТЯХ З ТЕХНОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Постановка проблеми. Поняття відповідальності досліджується в багатьох галузях наук. Існують різні тлумачення поняття "відповідальність". Аналізуючи різні підходи до визначення цього поняття, можна виділити їх спільні та відмінні риси [2]. Так, наприклад, спільним є те, що відповідальність у будь-яких проявах є складовою взаємовідносин між людьми, а показниками відповідальності є поведінка, вчинки і діяльність, в яких, власне, вона і втілюється. Відповідальність – це певний рівень свободи: чим більше свободи, тим більша відповідальність. Відмінне: філософія наголошує на тому, що відповідальність – це об'єктивний фактор, на формування якого не впливають зовнішні чинники; соціологія зводить відповідальність лише до взаємодії з суспільством; психологія розглядає відповідальність як певний рівень морального розвитку особистості; педагогіка визначає відповідальність як критерій вибору шляхів для досягнення мети.

Відповідальність може бути перед іншою людиною, перед суспільством, перед окремими соціальними інститутами, перед власною совістю. Вона завжди наступає в результаті здійснення контролю над діяльністю і поведінкою суб'єкта з огляду на свідоме виконання ним прийнятих норм і вимог, дає їм оцінку та ґрунтується на почутті обов'язку.

Аналіз досліджень і публікацій. Відповідальність проявляється не тільки в характері, але й у почуттях (почуття відповідальності), сприйнятті, свідомості, світогляді, в різних формах поведінки. Отже, вона має інтегральний характер. М. Савчин визначає відповідальність як найбільш загальну властивість особистості, яка об'єднує в собі компоненти афективно-мотиваційної, інтелектуальної та діяльнісно-поведінкової сфер людини як тілесно-душевно-духовної цілісності [5]. К. Муздибаєв розглядає три вектори поступального розвитку відповідальності: від колективної до індивідуальної, від зовнішньої до внутрішньої, від відповідальності за минуле до відповідальності за майбутнє [3]. Поняття відповідальності завжди цікавило науковців, зокрема багато досліджень стосуються питань формування відповідальності у менеджерів [4], досліджують поняття відповідальної поведінки [2; 5] тощо. Проте відкритим залишається питання, чи є можливість та умови формування і розвитку відповідальності у студентів на заняттях спекурсів з технічної праці за якість отриманих результатів.

Мета статті: розкрити поняття відповідальності за результати праці та розглянути види і рівні відповідальності, які можна й потрібно розвивати у студента – майбутнього вчителя технологій.

Часто в суспільстві можна зустріти характеристику відповідальної людини (до такої людини відчуваєш більшу довіру) або ж – безвідповідальної (з

такою людиною не хочеться мати справ). Безвідповідальність – позиція людини, яка живе у світі дитинства, без завдань та обов'язків, яка не думає про те, що обов'язки слід виконувати, а за невиконання – відповідати, платити. Так, наприклад, розвісити у майстерні таблички з написом “Не смітити” й при цьому не поставити відро для сміття – безвідповідальність.

Безвідповідальність – це віра людини в те, що в конкретній ситуації рішення нею не приймаються, від неї не залежать і взагалі її це не стосується. Таку позицію часто має “двієчник”, якого переконали в тому, що все, на що він здатен – це “просиджувати” години за партою. Якщо змінити ставлення до такої людини й почати “навішувати” на неї відповідальність, то у цієї людини є можливість її розвинути. Виховання відповідальності – розвиток здатності, а потім бажання та звички брати на себе відповідальність. Розвивати відповідальність – надавати весь час більше навантаження, зберігаючи при цьому кожного разу успіх. Розвивати бажання і здатність нести відповідальність.

Як правило, людина намагається уникати відповідальності тому, що відповідальність ототожнюється з поняттям провини. Ураховуючи наше виховання, при якому наші батьки намагалися виховувати в нас відповідальність через виникнення почуття провини, звертання до нашої совісті, при цьому караючи нас, ми поводимося зі своїми дітьми за такою ж схемою. Продовжуємо ототожнювати два різні поняття: відповідальність і провина. А у зв'язку з тим, що жодна людина не хоче бути в чомусь винною, ми й маємо велику кількість безвідповідальних людей. Адже це є дуже зручною життєвою позицією: добре, я винний, визнаю провину й можу бути вільним. А відповідальність не вимагає визнання провини, вона має на увазі готовність виправити те, що було зроблено погано. І цю думку варто донести до студентів.

Відповідальність – це засіб зміни якості життя. За умови її наявності – відповідальність можна розвивати, за її відсутності – виховувати. Провина повинна виступати стимулом до виконання певних дій. Провина – це не є відповідальність. У частковому розумінні, відповідальність – це ті дії, які здійснюються для виправлення помилки. Залежно від того, чи взяв ти відповідальність на себе сам чи поклали її на тебе інші, можна дати такі означення: відповідальність – це ваша готовність відповідати, або ж відповідальність – це необхідність відповідати (відбувається фіксування почуття провини). Провина – це те, що людина повинна заплатити за нанесену шкоду. А відповідальність – це її готовність заплатити за шкоду. Ці два поняття мають вагому відмінність. Провина – я переживаю й плачу (втираю сльози); провину, як правило, визнають за тим, хто навмисно завдав шкоди або ж внаслідок недбальства.

Відповідальність – роблю й плачу (грошима, репутацією, часом тощо). Відповідальність зазвичай визнається незалежно від наміру: хто зробив – той відповідає. Відповідальна людина відповідає й за вибір своїх дій, й за свою бездіяльність, за прояв ініціативи та доведення справи до кінця, за результат і за наслідки. Виділимо ті види відповідальності, які можна та варто формувати у майбутніх вчителів технологій на заняттях із спецпредметів.

Відповідальність за вибір мети та засобів її досягнення. Вибір мети та вибір засобів – це дві різні речі. Людина, яка обирає певну мету, може виправдовувати цією метою засоби її досягнення, тобто іншими словами –

ухилитися від відповідальності за вибір засобів. Або навпаки, якщо людина занадто розбірлива у засобах, то в результаті вона може не досягти мети, тобто не виконати свій обов'язок (виявитися соціально безвідповідальною). Якщо людина, сформувавши мету, готова узяти собі контролера і визначити ціну питання, то вона ставить мету як відповідальна людина. Так, наприклад, отримати значну кількість криволінійних поверхонь у вигляді розподільчої дощечки, декоративної дверної ручки можна різними способами: використати розмітку кожної дощечки окремо та вирізати всі елементи лобзиком; скористатися шаблоном, лобзиком, свердлильним верстатом; застосувати спосіб фрезерування наближеної форми за шаблоном.

Студент обирає свої засоби для досягнення мети й вже несе відповідальність за свій вибір. Якщо його засоби не дали бажаного результату, студент несе покарання у вигляді затрати власного часу на перевиконання завдання, а не отримує свою негативну оцінку (визнає провину) і бачить, як викидається його виріб (визнав провину й плачу від отриманої оцінки).

Відповідальність за справу. Цей вид відповідальності включає в себе декілька моментів: сміливість ініціативи разом із розумною обережністю (готовий взятися за справу, зваживши свої сили), продумування справи – уважний розрахунок (передбачення кожного етапу для виконання справи), виконання – обов'язок, у фіналі – відповідальність за результат. Якщо ж справа не вдалася, то почуття відповідальності проявляється в готовності визнати свої помилки і за наслідки понести покарання чи заплатити (часом, зусиллям) за невдачу. Так, наприклад, під час проведення лабораторних занять з ручної обробки деревини студенти поділяються на міні-групи й отримують певне завдання. Вони повинні скласти проект, зробити всі розрахунки, передбачити всі необхідні засоби для досягнення мети й бути готовими переробити (тобто бути покараними за неякісне виконання справи).

Відповідальність за наслідки. Включає в себе зважування своїх можливостей: чи впораюся я? Ця відповідальність передбачає відповідальність за дії та бездіяльність, за слова й обіцянки. Цей вид відповідальності можна розвивати, наприклад, наступним чином. Студент отримує завдання закінчити певний виріб, наприклад, пофарбувати та полакувати його. Він несе відповідальність за вибір засобів (як й чим він буде фарбувати) та за наслідки своєї діяльності: або виріб буде ним зіпсованим (як покарання він змушений буде виконати все спочатку повністю самостійно) або його робота із заготовки зробить витвір мистецтва, повноцінний якісний виріб.

Відповідальність за результат. Відповідальна людина досягне результату чого б їй це не коштувало. Проте брати на себе відповідальність за результат, не маючи впевненості – безвідповідально.

Відповідальність за іншого. Цей вид відповідальності можна формувати та розвивати, нав'язуючи відповідальність у міні-групах певній особі. Для цього виділяють у міні-групі людину, яка буде її керівником, тобто людину, яка несе відповідальність за результат міні-групи, а, отже, за кожного її члена. Якщо людина взяла на себе відповідальність, то з цієї миті їй можна давати поради, якщо вона не заперечує цього, але нав'язувати свою думку вже не можна. Після вибору студентом мети, засобів її досягнення викладач перестає бути

головним у процесі навчання, він стає порадником і в той самий час контролером, якого, як зазначалося вище, відповідальна людина призначає для себе.

Можна виділити наступні рівні відповідальності. Нульовий рівень. Безвідповідальність. Доручили виконання справи – не виконав. Визнавати провини не хоче. Такій людині потрібно нав'язувати відповідальність. Так, наприклад, людині доручено доробити ложку: відшліфувати та полакувати її. Він це не виконав або недбало виконав, його виріб демонструється всій групі й призначається контролер, який має прослідкувати за перевиконанням завдання, а за необхідності й допомогти цій людині. З одного боку, ми примушуємо безвідповідальну людину визнати свою провину, понести покарання й одночасно розвиваємо відповідальність за іншого у призначеного контролера. Початковий рівень. Взяв відповідальність, не виконав – визнав провину, розплатився (готовність визнати провину – прояв відповідальності). На відміну від попереднього ця людина вже готова нести покарання за свою провину й має сама знайти шляхи виправлення ситуації. Середній рівень. Поклали на тебе відповідальність – все виконав. Студент не проявляє ініціативи, але готовий нести відповідальність за доручену справу. Високий рівень. Взяв сам відповідальність і все сам зробив. Взяв сам відповідальність, розділив з іншими, допоміг їм виконати.

Викладач під час підготовки майбутніх вчителів технологій може поступово розвивати у студентів зазначені вище рівні відповідальності. Щодо початкового рівня, то можуть бути завдання, які стосуються закінчення певної продукції: з одного боку людина несе відповідальність за красу та якість готової продукції і боїться її зіпсувати, а з другого боку вона бачить, як змінюється річ: заготовка стає довершеним виробом. Якщо студент, маючи цей рівень відповідальності зіпсує річ, то йому пропонується виправити ситуацію й пропонуються шляхи досягнення мети. Далі переходимо до формування відповідальності на середньому рівні: студент вже повинен закінчити виготовлення виробу: ставиться завдання виготовити якусь частину, деталь виробу, щоб його можна було вважати закінченим. Відповідальність людини зростає, оскільки виготовлена нею деталь може або зіпсувати весь виріб, або зробити його якісним і корисним. І вже на високому рівні відповідальності можна запропонувати студентам розробити свій проект самостійно чи в міні-групі. Під час навчання студентів, покладаючи на них відповідальність, слід враховувати посиленість задачі (слід навчати та тренувати студентів: впораєшся – доручаю, потрібна допомога – допоможу). Людина старалася, але в неї не вийшло, вона переживає. Краще її підтримати, знявши частину відповідальності з неї: “Це не твоя провина. Ти зробив все, що міг”, хоча це може бути й не так.

Висновки. Таким чином, під час підготовки майбутнього вчителя технологій необхідно розвивати відповідальність за свою діяльність і за якість виробів, які виходять з майстерні. Слід прививати почуття відповідальності – впевненість, готовність людини чесно і старанно виконувати домовленості та свої обов'язки, плюс готовність платити за помилки. Усе це є важливим для подальшої трудової та професійної діяльності людини, для нашого суспільства в цілому: навчимо майбутнього вчителя бути відповідальним за свої вироби – він навчить учнів бути відповідальними.

Перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. Надалі за темою дослідження є можливість розробки методичної системи навчання спецпредметів, яка б сприяла розвитку та формуванню високого рівня відповідальності у майбутніх вчителів технологій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Заїка С. О. Формування в учнів старшої школи відповідального ставлення до результатів праці / С. О. Заїка // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). – Бердянськ : БДПУ, 2010. – № 2. – С. 92–97.
2. Куниця Т. Ю. Виховання відповідальної поведінки в учнів 7–8-х класів загальноосвітньої школи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 “Теорія і методика виховання” / Т. Ю. Куниця. – К., 2008. – 21 с.
3. Муздыбаев К. Психология ответственности / К. Муздыбаев ; под ред. В. Е. Семенов. – Ленинград : Наука, 1983. – 240 с.
4. Патинок О. П. Становлення відповідальності як професійно значущої якості соціального працівника : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 “Педагогічна та вікова психологія” / О. П. Патинок. – К., 2008. – 20 с.
5. Савчин М. В. Психологія відповідальної поведінки : монографія / М. В. Савчин. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2008. – 280 с.

УДК 373.21:372.32

Л. І. Зайцева,
доктор педагогічних наук, доцент
(Бердянський державний
педагогічний університет)

ВИКОРИСТАННЯ ЕВРИСТИЧНОГО ДІАЛОГУ ПІД ЧАС ОЗНАЙОМЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ З ОБ'ЄКТАМИ ПРИРОДНО-ПРЕДМЕТНОГО ДОВКІЛЛЯ

Постановка проблеми. Діалог є об'єктом дослідження в різних галузях науки. Науковці вивчають діалогічність внутрішнього світу особистості, доводять діалогічну природу виховного впливу, досліджують процеси діалогізації-монологізації, розкривають зв'язок мислення і мовлення. У деяких випадках діалог використовується як пояснювальний принцип. Дослідники, зазвичай, використовують різні смислові сторони поняття “діалог”. Проте залишаються актуальними питання вивчення впливу діалогічного спілкування на психічні процеси, використання діалогу як методу навчання.

Аналіз досліджень і публікацій. Думка про те, що діалог є школою для розвитку дитячої думки, підкреслювалася в роботах Ф. Достоєвського, Н. Новікова, В. Одоєвського, К. Ушинського. Так, В. Одоєвський звертає увагу на те, що запитання, які дорослий пропонує дитині, повинні допомагати їй мислити, продукувати власні думки. Учений висуває низку вимог до запитань. Вони повинні ставитися так, щоб дитина могла знайти